

LBRIS

We know
books

Aliona Grati

ARCA LUI GOMA

Biografia unui scriitor

Editura ARC

CUPRINS

Cuvânt-înainte	9
Cum am ales să spun povestea vieții lui Paul Goma	9
Expoziție	15
O vizită la Belleville	15
Preludiu	24
Mama nu s-a mulțumit să-i dea numai viață, ci a ținut să-i transmită memorie.....	24
Partea I. Să te ridici și să fii expulzat din Basarabia rainică (1935-1944)	27
Grecescul <i>Kali</i> și românescul <i>Dor</i> se întâlnesc pe-o cărare.....	29
Știa cum miroase Grădina Raiului – ca dealurile din Mana	34
Paul, sex masculin, de credință ortodoxă	36
Kalokagatia învățătorilor Maria și Eufimie Goma.....	38
Frumos și Bine în două fotografii de familie	39
Rugul Cărții din Biblioteca școlii din Mana	40
Atunci a trăit, pentru prima oară, sentimentul sfâșietor al singurătății.....	43
Moș Iacob – poetul care făcea lumea să pară mereu nouă.....	45
La școala primară.....	47
Tata făcuse un ocol pe cealaltă parte a lumii, apoi s-a întors acasă	47
Ultimul Crăciun acasă	49
Un cupon pentru transport	50
Lecția susținătoare de viață a mamei: „Măcar în somn să nu fim refugiați”	52

<i>Contrapunct</i> : Trebuie să scrie, să povestească, să nu rămână niciun timp fără martori	53
Mai artă e să refugi ca basarabeni	62
Mări, se vorbiră, ei se sfătuiră.....	67
În Lagărul de Repatriere de la Sighișoara	69
Elev bursier la Școala Normală „Andrei Șaguna” din Sibiu.....	71
Primul val de epurare a cărților	74
O călătorie agreabilă cu trenul	78
<i>Contrapunct</i> : Jurnalul Mariei Goma	79
De ce mi i-ați luat? De ce mi-ați luat-o pe mama?.....	81
Să nu plângi!.....	83
<i>Prima Utopia</i> : Țara Portocalia.....	85
La vorbitor cu mama	86

Partea a II-a. Când te pui de-a curmezișul,

devii un „caz” (1950-1961)	91
<i>Contrapunct</i> : Tata și lecțiile lui de istorie	93
Biblioteca ASTRA – refugiul după refugă	95
Prima dragoste, prima deziluzie.....	102
Primele semne de nesupunere. Primul arest	103
În clasa a XI-a la Liceul „Negru Vodă” din Făgăraș.....	106
Fetele, ah, fetele!.....	108
<i>Contrapunct</i> : Despre libertatea de a alege în viață	111
La „Fabrica de scriitori”	113
Cititor de literatură interzisă la anticarul clandestin.....	117
Ședințele de „analiză” – un ritual de umilință colectivă	120
Tovarășul Goma scrie ca Faulkner, ca Thomas Mann, ca Joyce... ..	123
Cel care spune ce-i stă pe limbă nu poate fi decât un „caz”	126
Solidarizarea cu Revoluția de la Budapesta. Al doilea arest.....	130
Malmaison. Când ești tânăr, te ții drept.....	134
Procesul.....	138
Jilava. În infernul închisorilor comuniste.....	140
Gherla. La un pas de moarte.....	145
Să neuit și, mai ales, să-i netac	150
<i>Contrapunct</i> : L-a văzut pe Paul Goma, la camera de liberare – bătut.....	153
A ieșit cu durerea adunată în carne, în oase, în fundul ochilor, în memorie	153

Lătești. În domiciliul obligatoriu.....	157
Lecțiile de pian cu doamna Bratu	165
Livescu încearcă să-l racoleze ca informator.....	170
<i>Cealaltă Penelopă, cealaltă Ithacă</i>	172
Maria a avut o criză care i-a provocat paralizia.....	174
Despre Pitești nu se vorbește.....	176
N-am dreptul să-i uit!.....	177
Partea a III-a. Chinurile debutului (1962-1967)	181
<i>Contrapunct</i> : Despre metoda scrisului	183
Din nou, la suprafața lumii.....	186
Golirea închisorilor de deținuți politici.....	188
Re-student la Litere	192
<i>Contrapunct</i> : Despre modele sau în lumina celor mari.....	195
În cămăruța anticarului Radu Sterescu	198
La Madame Candrea.....	200
Apropierea de grupul oniriștilor	203
Dacă fiecare ar avea propria sa realitate, traicul împreună ar fi foarte dificil.....	205
Romanul <i>Ostinato</i>	208
<i>Contrapunct</i> : Mama-i umbra care nu moare	211
Iar despre <i>Ostinato</i>	212
Proza scurtă: un contract cu legea nescrisă a breslei.....	215
Debutul la <i>Luceafărul</i>	218
<i>Contrapunct</i> : Vis cu tata	221
Numai în viață fiind, afli că există moarte. Tata	222
<i>Moartea noastră cea de toate zilele</i>	224
Întâlnirea cu Ana Maria Năvodaru.....	226
În cele din urmă, <i>Ostinato</i>	231
Băiatul ăsta e un Soljenițan român!	233
Abandonarea studiilor	235
Partea a IV-a. Un Soljenițan român (1968-1976)	239
<i>Contrapunct</i> : Despre libertatea și etica scriitorului în vremuri de dictatură.....	241
Căsătoria	245
Solidarizarea cu Cehoslovacia.....	246
Debutul editorial: <i>Camera de alături</i>	249

Brigăzile patriotice și intrarea în partid	250
Lectura din <i>Ostinato</i> în Sala cu Oglinzi.....	254
Cu publicarea să mai aștepte!	258
<i>Contrapunct</i> : Despre rețeta ficțiunii fără-de-primejdii	260
<i>Ușa noastră cea de toate zilele</i>	262
Prietenul meu – turnătorul meu	265
Încă o promisiune de publicare	268
Revoluția culturală a lui Ceaușescu	271
Motive explozive pentru un scandal politic.....	272
Ceasul de glorie.....	276
Paul Goma „n-are talent”	280
Scufundat în Faulkner până la sprâncene: <i>În Cerc</i>	282
Călătorie în lumea liberă.....	285
Să nu uiți! <i>Gherla-Lătești</i>	297
Un salt înapoi spre București.....	300
Un nimeni literar în propria țară	304
<i>Contrapunct</i> : Despre a fi altfel, diferit.....	309
Exportul cărților „nepublicabile”	310
<i>Contrapunct</i> : „Oleacă de moarti” pentru mama.....	313
<i>Gardă inversă</i>	318
Nu se mai bucură decât de dreptul de a scrie.....	320
Bucuriile paternității, Filip-Ieronim	321
Să nu-i tac, să-i netac	323

Partea a V-a. Momentul Goma '77. Mișcarea pentru drepturile omului (ianuarie – noiembrie 1977)	327
<i>Contrapunct</i> : Scriitorul este un martor al timpului său	329
Cutremurul de conștiințe	332
Primul simbol de libertate – „Pașaportul Goma”	343
Cutremurul de pământ.....	345
Securitatea la timonă	351
Era din nou, după douăzeci de ani, un deținut	358
Orfanii curajului.....	363
Delațiunile lui Ivasiuc.....	371
Proteste internaționale: „Eliberați-l pe Goma!”	373
Ce am fost, ce sunt, ce voi fi.....	377
Reverberațiile aconitinei.....	378

Eliberarea.....	380
Ana Maria și copilul.....	381
O libertate supravegheată.....	384
Nichita: „Iureș! Să știi că eu am alte opțiuni politice decât prietenul meu Goma!”.....	389
<i>Contrapunct</i> : Despre cultura memoriei.....	392
„Nouă ne-ai stat în gât ca un os de pește, Păulică”.....	394
Cine, ce îl mai ținea în România?.....	396
Partea a VI-a. În exilul militant (1977-1989)	399
<i>Contrapunct</i> : Despre libertate, eroism, demnitate și rezistență prin cultură.....	401
Paris. În libertate.....	405
Revelionul sfârșitului de an 1977.....	413
Activist cultural și militant în exil.....	416
La Moara lui Ionesco.....	420
O pastilă pentru Filip de la doamna Gheorghiu.....	423
Libertatea și odihna sunt incompatibile.....	429
Turneul american.....	434
Între Eugène Ionesco și Fernando Arrabal.....	443
Patimile după Pitești.....	447
Primele semne de contraofensivă – „Campania de vară”.....	452
Tentativa de răpire a lui Filip-Ieronim.....	455
Atentat cu bombă.....	461
În lista celor care urmau să fie lichidați, alături de Mihai de Hohenzollern.....	465
Actor și victimă în teatrul unei confruntări politice la nivel înalt: „Afacerea Tănase-Goma”.....	469
Partea a VII-a. Vindecare de exil (1983-1985)	483
Utopii în expansiune: Basarabia Ideală.....	485
Ciclul autobiografic: <i>Din Calidor</i>	494
Utopia <i>Libra Libraria Romana</i> în Paris.....	497
O nouă editură pentru colecția <i>Est-Quest</i>	500
Utopia Universitatea Cetatea Albă.....	502
Utopia Editură-Librărie-Bibliotecă la Chișinău.....	506
<i>Magna Utopia</i> : Biblioteca Paul Goma.....	508

Nu avea altceva de făcut decât să-și mute Utopia la Mana.....	511
<i>Arta Refugii</i>	513
Partea a VIII-a. Eu numai pe femei le scriu (1986-2005)	517
<i>Contrapunct</i> : Abia la șaptezeci de ani își găsisse curajul să deschidă o rană veche.....	519
<i>Bonifacia</i>	524
<i>Ela, Venina</i>	528
<i>Astra</i>	529
<i>Sabina</i>	532
<i>Roman intim</i>	536
<i>Justa, Castelana</i>	538
<i>Catherine</i>	542
<i>Ana Maria</i>	545
Partea a IX-a. Ca un drum printre spini, jurnalul (1978-2014)	549
<i>Contrapunct</i> : Scriitorul este un animal care povestește: realitatea, reflecțiile, planurile, visele, fanteziile și traumele sale.....	551
Despre starea între lumi.....	557
Despre viața cărților sale în limba română.....	559
Despre candidatura sa la președinția României.....	563
Despre prietenie.....	570
Vis cu Ion Negoițescu.....	576
Despre arta scrisului ca imn al vieții.....	577
Vis cu Monica Lovinescu.....	583
Vis cu o casă.....	584
Vis cu Țepeneag.....	586
Vis cu Ana Maria.....	586
Vis cu... coșmar.....	587
Vis cu Monica Lovinescu.....	587
Vis apocaliptic.....	588
Vis cu câștig la loto.....	588
Vis cu Filip.....	589
Vis cu submarinul <i>Kursk</i>	589
Vis cu crematoriu.....	590
Despre singurătate și moarte.....	590
Vis thanatic.....	600

Partea a X-a. Un curcubeu pentru Paul Goma (2010-2020)	601
Totul a pornit de la cărțile în format poche	603
A-ți cunoaște dosarul – iată o temă	
pe care Shakespeare nu a explorat-o	613
Ca pe un rug, Jurnalul	617
Rebelul hieratic necesar	618
Basarabia – o rană nevindecată	619
Întoarcerea acasă	623
Relațiile cu noile autorități	626
Un om cât o instituție	627
„Dificil” și „orgolios” sau „un suflet mare”?	628
Iarăși despre întoarcerea acasă a lui Paul Goma	634
Să ne trăiești, Moș Reproș!	641
Iepurași de la Paul Goma	645
Eu o să mă întorc în Basarabia de partea cealaltă a Pământului	653
Coral final	655
Referințe bibliografice	660
Date despre cărțile lui Paul Goma	684

Tiparul executat la Casa Editorial-Poligrafică „Bons Offices“

BONS
ready to sprint

str. Feredeului nr. 4/6, tel.: 0-22-50-08-95
www.bons.md, e-mail: ion@bons.md

Longin, Marilena Rotaru etc. Să nu uit și de Filip Goma, căruia îi datorăm, cu toții, pagina web paulgoma.com.

Lista celor care au scris despre opera lui Paul Goma este vastă și, bineînțeles, nu poate fi cuprinsă în întregime aici. Totuși, țin să amintesc câteva lucrări esențiale, rezultate din teze de doctorat temeinice: *Paul Goma. Scriitura disidenței* de Ancuța Coza, *Jurnalul la Paul Goma – revanșa scriitorului* de Ramona Jitaru, *Configurații simbolice în opera lui Paul Goma* de Daniela Iederan, *Paul Goma. Biografie și literatură* de Mariana Pasincovschi, *Paul Goma. Disidentul emblematic* de Liana Miclăuș, precum și *Jurnal cu Paul Goma*, de Daniela Sitar-Tăut. Nu pot omite contribuțiile analitice ale Tatianeii Slama-Cazacu, care a pătruns cu finețe în universul limbajului interior și psihologic al romanelor lui Goma, dar și studiile semnate de Raluca Lazarovici și Daniela Sitar-Tăut, interviurile valoroase realizate de Leo Butnaru și Dinu Mihail, sau selecțiile din arhiva *Europei Libere* adunate în două volume de Sergiu Musteață. Toate aceste surse mi-au fost indispensabile pentru conturarea unui portret cât mai fidel – și cât mai viu – al omului și scriitorului Paul Goma.

Volumul este preconizat să apară în preajma zilei de naștere a lui Paul Goma – care, pe 2 octombrie 2025, ar fi implinit 90 de ani și poate fi receptat ca un omagiu pios adus unuia dintre cei mai importanți scriitori români născuți în Basarabia.

Mulțumesc Editurii Arc pentru deschiderea și generozitatea cu care a primit ideea publicării acestei cărți – o apariție necesară pentru păstrarea vie a memoriei unei personalități marcante, răsărite din această parte de lume în care trăim. În spatele acestei lucrări se află oameni care m-au sprijinit, fiecare în felul său – uneori prin gesturi concrete, alteori prin simpla lor încredere și susținere morală. Pot să afirm cu toată certitudinea: de una singură nu m-aș fi descurcat. Astfel, gândul meu se îndreaptă cu recunoștință către toți acei care și-au pus umărul la ducerea până la capăt a acestui proiect care mi-a fost, vreme de peste un deceniu, vis, povară și destin interior.

EXPOZIȚIE

O vizită la Belleville

Pe 7 decembrie 2014, la ora 11 fix, mă aflu în fața unei porți din fier forjat, cu gratii cenușii, la intrarea într-o curte interioară ascunsă între două blocuri masive, cu adresa 27-29 rue Bisson, 75020, cartier Belleville, Paris. O emoție greu de stăpânit pulsa în mine: în doar câteva clipe aveam să-l întâlnesc, față în față, pe Paul Goma. Cu o oră mai devreme, de la celălalt capăt al firului telefonic, Ana Maria Goma mă asigurase, articulând cu greu cuvintele, că ei mă așteaptă. Adăugase și alte câteva instrucțiuni despre cum se pătrunde în curtea lor.

– Cobor imediat, s-a auzit vocea lui, ușor înfundată, printre vibrațiile zgrunțuroase ale interfonului agățat de gratiile porții.

Am respirat ușurată – ajunsese unde trebuia. Păstrez și acum, în carnețel, adresa și numărul de telefon ale lui Paul Goma. Le-am folosit rar; interacțiunile noastre se petreceau, aproape exclusiv, prin scris – în e-mailuri. Timp de peste cinci ani, am schimbat mesaje aproape zilnice. De regulă, scrisorile de la el erau scurte, dar inconfundabile, scrise în stilul său monologic-dialogic: *Bună dimineața, Aliona. La Paris a nins. Zi bună. Cuprind, Paul.* Sau umor amestecat cu duioșie: *Ce face Aliona? – Ce să faci: scrie despre mine, păcătosul! Îți mulțumesc și o cuprind, Paul.* Mesajele mele, în contrast, se lungeau în confesiuni stângace, presărate cu griji inutile și temeri naive. Păs-

trez acele texte – unele conținând sfaturi scurte, dar care au rămas cu mine, ca niște repere într-o lume mereu în mișcare: *Gândește-te la alte teme – dar nu călătoriile, conferințele, fleacurile. Cuprind tare, Paul. Încă din septembrie îl anunțasem că urma să vin la Paris și că mi-aș dori să le pot face o vizită. Mi-a răspuns simplu: *Vino, Eu cu Ana, te vom primi cu drag. Vino când ti-e mai potrivit. Da imi telefonezi in anjun – da?**

În timp ce gândurile mi se risipeau, iar emoțiile mă năuceau, din umbra curții de după gratii a apărut o siluetă ușor clătinată, mergând cu pași nesiguri. M-am bucurat, era chiar el – Paul Goma: părul alb, barba albă, ochelari cu rame negre. Avea un aer de interior – un cardigan tricotat, deschis la culoare, aruncat peste o cămașă albă, simplă. Dar chiar în clipa următoare, în mintea mea s-a strecurat o observație neașteptată, aproape ireverențioasă: statura lui era mai mică decât mi-o imaginam până atunci. Între timp, fierul a tăcănit și poarta s-a deschis. Ne-am salutat simplu, iar el, grav și politic, m-a invitat să intru, pășind cavalereste în urma mea.

Am pătruns în curte ca în burta unei corăbii. Înaintea mea se deschidea un gang, iar la capătul lui, sub cerul liber, se zăreau niște scări late, bine luminate. Am pornit în acea direcție, ridicând instinctiv privirea. De jur-împrejur, pereții înalți ai celor două blocuri, curbate în formă concavă, se înălțau masiv, străbătuți de rânduri suprapuse de ferestre și balcoane din beton alb-gri. Scările exterioare, dispuse în zigzag, păreau o rețea suspendată între etaje. Priveam, uluită, acest decor cinematografic, când vocea lui Paul Goma m-a îndemnat să o iau la stânga, spre ascensor. El nu putea urca scările, era – mi-a explicat pe un ton glumeț – „cam bătrân”. Abia atunci am băgat de seamă că se deplasa sprijinindu-se de un baston.

În spațiul îngust al ascensorului, am avut confirmarea că era, într-adevăr, mic de statură – desigur, prin comparație cu mine. Această constatare m-a zăpăcit și mai tare. În imaginarul meu, figura lui Paul Goma fusese întotdeauna impunătoare, fără niciun fel de comparație, susținută de faptele sale curajoase și de o operă vastă. Pe măsură ce ascensorul urca, mintea mea se străduia să reconcilieze

aceste două imagini contrastante: Goma – răzvrătitul intransigent care înfruntase un regim dictatorial nemilos, supraviețuind arestărilor și torturilor, detenției politice, tentativelor de asasinat comdate de Securitate, trădărilor camarazilor și atacurilor veninoase ale colegilor de breaslă, rămânând totodată un scriitor cu rezonanță internațională... și silueta fragilă a acestui bătrân care găsea cu greu butonul de comandă al ascensorului. Mi-am recăpătat liniștea îndată ce i-am auzit glasul ce își comenta cu umor spumos și necruțare de sine propria-i neîndemânare. Era același Paul Goma pe care îl cunoșteam din cărți, din filmele video și din mesajele noastre electronice.

– Stăm la ultimul etaj, iată, ai grijă, mi-a spus el în timp ce păream cabina ascensorului. – Ia-o pe aici, în jos, pe aceste scări. Casa asta are o arhitectură ciudată, peni-tenci-a-ri-formă. Nu vezi așa ceva la Chișinău, nu e așa, Aliona?

Întrebarea nu și-a găsit răspunsul, pentru că mintea mea nu reușea să se ordoneze. Am urmat cu docilitate direcția indicată, avansând pe un drum întortocheat, în aer liber, cu scări, paliere înguste și un lung și lat culoar lipit de peretele blocului din dreapta. După o călătorie care mi s-a părut nesfârșită, Paul Goma s-a oprit brusc în fața unei uși albastre-sinilii. A deschis-o și am pătruns împreună direct în apartament. Prima impresie: un spațiu modest, dar totuși suficient pentru un trai decent, amintindu-mi locuințele unor cunoscuți de-ai mei care au stat în blocuri sovietice. Pe peretele din stânga al culoarului am observat o deschizătură mică, prin care se vedea fragmentul concav al unei scări, probabil spiralate, care urca spre etajul superior. Mi-au atras atenția teancurile de cărți așezate pe fiecare treaptă, pe latura lipită de perete. În dreapta, erau două uși, a doua deschizându-se spre bucătărie. În fața mea, acolo unde fusesem orientată să intru, se afla o cameră largă, cu geamuri mari care acopereau un perete întreg – livingul familiei.

– Aceasta este Ana Maria, mi-a făcut prezentările Paul Goma. M-am întors: într-un colț al camerei, pe un pat mic, se afla doamna, evident copleșită de suferință. Recunosc, situația m-a luat spre

surprindere, deși citisem în *Jurnal* și în scrisorile scriitorului despre boala ei.

– Sunt foarte bolnavă.... am... cancer la plămâni. Nu mă pot ridica, s-a scuzat Ana Maria atingându-și pieptul cu palma tremurândă.
– Îmi cer iertare că nu vă pot trata cum se cuvine.

Sinceritatea doamnei m-a copleșit. M-am prăbușit fără vlagă pe scaunul pe care mi-l oferise Paul Goma. Mă aflam în mijlocul încăperii, în fața unei mese rotunde, încărcate cu cărți, hârtii, medicamente și tot felul de obiecte mărunte. La doar un metru distanță, Paul Goma, așezat pe un alt scaun, ca o gazdă ospitalieră, îmi adresa întrebări de curtoazie. Eu, când nu izbuteam să articulez ceva coerent, când răspundeam doar cu un surâs prostesc. De aceea, în scurt timp, am fost complet înlocuită, în dialogul nostru, de Ana Maria, care, din patul ei, întreținea discuția. Astfel, a pornit un fel de dialog între ei doi. Paul întreba și comenta, cu jovialitatea-i naturală, în timp ce Ana Maria, cu autoritate calmă, se poziționa ca un fel de avocat al meu. Împreună, alcătuiau un dialog armonios, fiecare cu *contre-partie*-ul său. Iar eu priveam încântată scena, ca pe un spectacol aproape fabulos. Simțeam că trăiesc un moment rar, un cadou, poate, al sorții, de aceea eram plină de emoție și recunoștință. Și da, era cea mai frumoasă reparație pentru stima mea de sine, care fusese grav afectată de prestația mea cu adevărat jenantă.

– Las-o pe doamna să-și tragă sufletul, n-o mai interoga și tu, a spus Ana Maria la un moment dat. Primește-o pe doamna, du-te și fă-i o cafea!

Paul Goma a ieșit din living, iar dinspre bucătărie s-au auzit sunete de vase. Am avut câteva momente să privesc în jur. Mobilierul, modest, dar funcțional, cuprindea câteva rafturi din lemn masiv, încărcate cu o mulțime de cărți. Multe dintre ele aveau cotoare cunoscute, dar lipseau clasoarele pe care le văzusem în filmele cu el. Un dulăpior vechi, cu câteva fotografii în rame de lemn. Pe pereți, câteva fotografii și două-trei tablouri simple. Prin voalul transparent al draperiilor și prin sticla ferestrelor (care dădeau spre rue Tourtille, cum ar fi) se zărea un balcon îngust de beton, cu balustradă neagră de fier,

pe care stăteau câteva vase cu plante agățate, acum uscate și îngălbenite de frigul iernii. După câteva minute, Paul Goma s-a întors, aducând cu el ceașca de cafea în mâna dreaptă, cu cealaltă sprijinindu-se de baston. Mi-a întins cafeaua, așezând-o pe o farfurioară, alături de un baton de ciocolată neagră.

– În rest, ce mai faci tu, Aliona?

Din acel moment, a început o nouă rundă de întrebări și comentarii despre familia mea și satul meu de lângă Chișinău, despre originea numelui meu (de la „Grație”, fiind observația lui Paul Goma), despre evenimentele de la Academia de Științe, unde eram angajată la acea vreme. Cred că discuția a durat cam la o oră jumătate. După care, Ana Maria a intervenit cu vocea ei calmă și încurajatoare:

– Hrănește doamna, Paul! O fi flămândă după drum.

În timp ce Paul Goma își îndrepta pașii șontac-șontac spre bucătărie, Ana Maria, cu un efort vizibil, a încercat să se ridice din pat, zicându-mi că se simte mai bine. După câteva tentative nereușite, mi-a cerut ajutorul. Am întins mâna și am luat-o de brațul slăbit, ajutând-o să se așeze pe marginea patului. Cu o voce ușor tremurândă, nu înainte de a-și cere din nou scuze că nu mă putea servi, mi-a vorbit despre sănătatea ei fragilă, despre soarta lor departe de casă și despre faptul că nu mai avea nicio rudă în viață. Aplecându-se cu dificultate, a scos de sub pat o cutie cu câteva albume vechi. M-am grăbit să o ajut, am tras afară și a doua cutie. Dintr-una dintre ele, doamna a luat un album mare, de culoare maro, pe care l-a deschis cu delicatețe. Era un album de familie – „familia mea”, a ținut să precizeze ea. Fotografiele din album erau în sepia, de epocă, surprinzând femei, bărbați și copii cu zâmbete timide, pozând în vreun atelier sau în grădina vreunei case. Cu lentoare contemplativă, Ana Maria mi-a spus câte ceva despre viața ei, arătându-mi cu degetele ei lungi, fragile și tremurânde câte vreo fotografie, pe care o mângâia ceremonios, comentând-o:

– Uite, asta sunt eu, aveam zece ani, a spus ea cu un surâs trist. – Aici e mama, a adăugat ea și a oftat adânc.

Rămăsese orfană de mamă de la o vârstă fragedă și trăise alături de noile soții ale tatălui său, care nu s-au arătat prea blânde cu ea. Nu-și amintea de iubirea protectoare a mamei, acea iubire caldă și dragăstoasă; crescuse mai mult sub aripa bunicii sale. Mama Felicia fusese o femeie de o frumusețe rară. Era dedicată meseriei sale de soră medicală și ea însăși îl salvase din ghearele morții pe Petre, viitorul ei soț și tatăl Anei Maria. Dar moartea a răpit-o prea devreme, la scurt timp după ce o adusese pe lume. Toate acestea mi le-a spus cu evidentă greutate în vorbire. Nu găseam cuvinte care să-i aline durerea, așa că mă limitam să privesc în tăcere pozele. Cuvintele păreau de prisos în acea atmosferă plină de regrete. Nu am observat când Paul a intrat în cameră, zicând cu voce imperativă:

– Ană, las-o în pace pe doamnă, nu-i mai spune poveștile tale triste!

Apoi, Paul Goma m-a îndemnat să iau loc și să mănânc, explicându-mi că va trebui să o fac de una singură, întrucât ei deja luaseră masa, Ana Maria urmând un regim special. Tocmai fusese sora medicală care îi administrase tratamentele. Deși nu-mi era foame, nu m-am opus și am început să înghit mecanic ce se afla pe farfurie: două ouă prăjite, câteva felii de salam și cașcaval. În timp ce mâncam, Paul Goma a pornit iar să discute despre cărți, despre scriitorii de la Chișinău, despre politica lui Voronin și „matrapazlăcurile” lui Plahotniuc. Numai decît, doamna i-a reproșat că nu mă lăsa să mănânc în liniște. După aceea, capul familiei m-a invitat, cu un gest oarecum misterios, în bucătărie, sub pretextul de a-l ajuta la făcutul cafelei. De fapt, voia să-mi spună în mare secret că Ana era foarte bolnavă și că îmi cerea scuze în numele ei. În acea clipă, mă simțeam destul de calmă pentru a observa ordinea perfectă din modesta bucătărie: vesela, șervetele aranjate cu grijă, ibricul de cafea – totul strălucea de curățenie. Am spus ceva ce încercam să fac să sune ca un compliment, dar mi-am regretat imediat indiscreția implicită.

– Vine cineva o dată pe săptămână și ne ajută cu menajul, mi-a răspuns Goma cu naturalitate.

În timp ce sorbeam cafeaua, pe ușa apartamentului a intrat Filip. M-a salutat politicos, a schimbat câteva vorbe în română cu părintele său și s-a strecurat în grabă spre bucătărie. Era un tânăr bine făcut, brunet, cu trăsături care o aminteau pe Ana Maria sau, cel puțin, așa mi-a dictat prima impresie.

– Muncește, săracul, nopțile, ziua doarme, a găsit de cuviință să-mi explice Paul Goma, după ce Filip urcase scările la etaj.

După alte câteva zeci de minute, Paul Goma a ieșit pe ușă și a reapărut aducând cu el un morman de ciocolată învelită în hârtii colorate, pe care l-a pus pe masă înaintea mea:

– Pentru scumpul și frumusețul tău băiat, a spus el cu un zâmbet larg.

Fusese chiar el la magazin să le cumpere. M-am emoționat și am încercat să protestez stânjenită spunând că era prea multă, că băiatul meu n-ar putea mânca atâta ciocolată.

– O vei împărți cui vei crede de cuviință, a adăugat el ferm.

Venisem și eu cu daruri. Mai târziu aveam să-mi dau seama că nu gestionasem prea inspirat momentul. Dar atunci, eram convinsă că îi aduc o fărâamă din Basarabia lui „rainică” și că acele câteva lucruri aveau să-i producă, invariabil, bucurie. Așadar, luasem cu mine câteva cărți ale scriitorilor de Chișinău, bomboane „Bucuria”, niște obiecte de artizanat și un set de lenjerie de pat de producție autohtonă, cu un model floral vesel. În timp ce despacheta cu multă politețe, a dat de lenjeria de pat, s-a oprit pentru o clipă, a ridicat privirea spre mine și a rostit, cu un amestec de mirare și ironie:

– Ce-i asta? Un giulgiu? Un liiiiiințoliu pentru moartea mea? a spus el, prelungind cuvântul cu teatralitate evidentă, lăsându-l să alunece de pe buzele sale țuguiate, așa cum îl văzusem în filmele video, în momentele în care dorea să sublinieze o idee, învăluind-o într-un strat subtil de umor.

M-am simțit copleșită de jenă, iar sângele mi-a năvălit în obraji. Dădusem dovadă de o inadecvare crasă. Aveam senzația că darul meu nu doar că fusese neinspirat, dar aproape că devenise ofensator prin simbolismul involuntar pe care îl evoca.

– Nuuuuu, nu, n-am avut gândul ăsta! – am replicat repede, clătînând din cap cu o vehemență aproape disperată, încercând să alung chiar și umbra unei asemenea interpretări. – Eu... eu mă aștept să mai scrieți.

Replica mea, deși sinceră, a sunat aproape infantilă. Paul Goma a zâmbit slab, cu o melancolie greu de citit.

– Ah, Aliona... A fost odată. A fost odată Paul Goma! – a rostit el, cu o oarecare distanțare, ca și cum și-ar fi rostit propriul epitaf. – Acum nu mai sunt decât un bătrân... sensibil la semnele de simpatie – a adăugat el, lăsându-mă complet descumpănită.

Ei bine, trebuie să recunosc – nu am fost nici inspirată, nici măcar suficient de atentă cu acest „cadou”. Aș spune că am reușit să ating exact polul opus al inspirației. Însă ceea ce m-a tulburat cu adevărat nu a fost alegerea neadecvată în sine, cât lipsa forței de a face față francheței, naturaleței devastatoare cu care Paul Goma își anunța propria moarte. Nu spunea el însuși undeva: „... să te ferească Dumnezeu de brutalitatea delicatului”? Iar pretextul pentru această reacție explozivă devenise chiar obiectul adus de mine. Gândul acesta îmi bubuia în minte, în timp ce el, omul din fața mea, nu părea să-mi impute nimic – nici reproșuri, nici vreo fărâmă de dispreț. De fapt, în replica lui ironică, se viza pe sine, așa cum o făcea mereu în monologurile sale artistice pe „două glasuri”.

Mi-a mulțumit politicos pentru daruri și, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, a schimbat tema discuției. Doar că eu rămăsesem suspendată într-un soi de penitență mută, simțindu-mă iremediabil vinovată. Gafa mi se părea de neiertat și, pentru a mă elibera de acest sentiment, am început să inventez motive confuze pentru a pleca – că trebuia să ajung într-un alt loc, că eram așteptată, că se făcuse târziu. În realitate, voiam doar să ascund rușinea sub un pretext convenabil, sperând să mă sustrag nepotrivirii mele, care, știu acum în mod cert, nu părea să existe atunci decât în mintea mea.

Am îmbrățișat-o cu tandrețe reținută pe Ana Maria, privindu-i ochii de un albastru pal, umezi și triști. Era în acea privire o lume întregă de fragilitate și demnitate. Paul Goma m-a însoțit în tăcere

spre ieșire, urmând același traseu labirintic pe care venisem. La poarta de la intrare, mi-am luat rămas-bun și i-am promis, cu un zâmbet sincer, că voi reveni. „Desigur că îi voi mai vizita”, îmi repetam în gând, în timp ce mă îndreptam spre stația de metrou Belleville. Regretam că nu făcusem nicio fotografie. Deși dorința mă încercase pe toată durata vizitei, nu-mi găsisem curajul să le cer să pozăm împreună. Mi-am promis că, data viitoare, când doamna se va simți mai bine, voi fi mai îndrăzneată.

Imaginația acelor câteva ore petrecute în căminul familiei Goma avea să-mi rămână întipărită în memorie, dar mereu asociată cu sentimentul de vinovăție. Nu-mi puteam ierta gestul nefericit, care, fără intenția mea, părea să invoce o viziune funestă și care, în mod tulburător, s-a dovedit a fi de rău augur. Nu am mai apucat să le trec pragul vreodată. Legătura noastră s-a rupt după câteva luni.

Spre sfârșitul anului următor, Paul Goma s-a retras din lume. S-a eliberat de ea. Jurnalul 2014 nu a mai apărut, ca de obicei, pe pagina *paulgoma.com*. Din acel moment, scriitorul a încetat să se povestească. Spusese tot ce era de spus, dăruise tot ce avea de dăruit și, cu demnitatea celui care nu mai cere nimic, și-a lăsat altora corabia plină cu poveștile vieții sale. Până în 24 martie 2020, ziua în care am primit vestea tristă a dispariției sale, el rămăsese o prezență tăcută, dar încă acolo, vie, gravă, ca o respirație abia perceptibilă. Despre sine, ar fi putut spune – asemenea faimosului personaj Addie Bundren din romanul lui William Faulkner – că era „*As I Lay Dying*”⁴. Este o expresie cu multiple ecouri, care a dat titlul celebrului roman *Pe patul de moarte* și care poate fi tradusă în română în mai multe moduri: „Pe când tocmai muream”, „Așa cum stam să mor”, „Ca și când aș muri”⁵. Sau, pentru a mă exprima în formula fără echivo-curii, pe care o alesese, fără succes, chiar el, în calitate de traducător al romanului: *Pe când trăgeam să mor*. Astfel, ultima sa poveste a devenit chiar această retragere.

Iar eu i-am preluat povestea, i-am redat suflul în paginile acestei cărți și am lăsat-o să circule mai departe, către cei care o vor reînvia și o vor spune în felul lor, în curgerea propriului timp.

PRELUDIU

**Mama nu s-a mulțumit să-i dea numai viață, ci a ținut
să-i transmită memorie**

Dacă ar fi acceptat vreodată să fie psihanalizat, pe orice temă i-ar fi trecut prin minte și i-ar fi făcut bine, Paul Goma s-ar fi gândit la mama sa. Ar fi retrăit starea de bine de lângă ea, încântarea de a fi împreună în calidorul casei de la Mana. De altfel, prin 1981, la Paris, începuse să-și scrie amintirile din copilărie, dintr-o necesitate internă de a se elibera cathartic de o emoție puternică, prilejuită de tentativa poliției secrete de a-l asasina cu bombă. Atunci, a simțit imperios nevoia de a se analiza, de a-și regăsi instanța centrală care îi gestiona emoțiile, gândurile și energia. Iar inconștientul îl îndemna către mijlocul unui orizont anume: al vieții în siguranță, în Frumos și în Bine.

Ca mai toți băieții, Paul Goma a rămas legat de mamă prin cordonul invizibil al atașamentului psihic. Ea a fost, dintotdeauna, pentru el iubirea supremă, sursă de energie vitală și model de rectitudine morală. Mai ales în primii ani, se simțea profund atașat de ea. Îi cunoștea fiecare privire, fiecare mișcare, fiecare tristețe și bucurie. Lângă mama sa, se simțea un privilegiat, iar restul lumii părea să nu-l atingă. Senină și echilibrată, ea i-a fost prima îndrumătoare. De la ea a învățat cititul și scrisul. Din iubirea ei pentru limba română, a învățat nu doar corectitudinea acesteia, ca la clasă, ci și frumusețea

limbajului creat prin asocieri spontane de cuvinte, rostite așa, ca din nebăgare de seamă. Mama i-a insuflat plăcerea de a povesti, i-a explicat măiestria notațiilor în caiete și i-a dat exemple lămurite despre puterea logosului în menținerea memoriei. Și tot ea, mama lui dragă, l-a inițiat, fără să vrea, în esența, uluitor de brutală, a existenței.

Așadar, mama i-a oferit, de la bun început, modelele de cunoaștere a lumii și reperele înțelegerii de sine; i-a dat ochii și memoria ei. Înainte ca el însuși să-și dobândească propriile aduceri-aminte, Maria i-a implantat miturile ei fondatoare. Întoarcerile lui anamnestiche în prima copilărie erau, de fapt, călătorii în mitologia ei personală. Din acel bazin al poveștilor premergătoare existenței sale, imaginea casei cu calidor îi vizita cel mai des închipuirile.

Trebuie să recunoaștem: există împletiri misterioase de realități și cuvinte, cu multiple corelații axiologice, cărora nu le vom căuta niciodată explicație, dar care ne vor uimi mereu peste măsură. E și cazul cuvântului *calidor*. Au casele din Basarabia un element arhitectural specific – o prispă cu balustradă din lemn sau o verandă deschisă, ridicată la aproximativ un metru și jumătate deasupra nivelului curții. În alte părți ale românilor, acest element se numește *pridvor*, *prispă*, *cerdac*, *verandă* sau *geamlâc*. La Mana, cătunul în care s-a născut Paul Goma, și în majoritatea satelor din centrul Basarabiei, i se spune *calidor*. Etimologic, cuvântul provine din francezul *corridor*, trecut prin rusescul *капудоп* și adaptat în graiul moldovenesc – *calidor*. Maria Goma considera că acest cuvânt ar deriva din alăturarea altor două: „Dor” și „Frumos”. Explicația ei, para-etimologică și splendidă prin povestea pe care o genera, a căpătat, prin filtrul imaginărilor fiului său, o nouă lumină și o altfel de intensitate. Împreună, cele două valori metafizice – grecescul *καλός* (frumos, bun, drept, moral, virtuos, nobil) și românescul *Dor* – începeau să spună povestea de dragoste a doi tineri care aveau să-i fie părinți, construind împreună o „acasă” cu calidor.

Această potrivire mirabilă trebuie să-l fi emoționat puternic pe Paul Goma, de vreme ce o crezuse potrivită pentru a denumi idealul său de lume, spațiul privilegiat. De la distanța anilor care trecuseră